

LIETUVIŲ ATGIMIMO ISTORIJOS STUDIJOS

1

*Tautinės savimonės žadintojai:
nuo asmens iki partijos*

SIETYNAS

Simono Daukanto 200 - osioms metinėms

LIETUVIŲ ATGIMIMO ISTORIJOS STUDIJS

1

*Tautinės savimonės žadintojai:
nuo asmens iki partijos*

Vilnius

SIETYNAS

1990

MBBK 9(TL)
Li-191

Redakcinė kolegija:
Egidijus Aleksandravičius, Antanas Kulakauskas,
Rimantas Miknys, Egidijus Motieka, Antanas Tyla

Recenzavo:
Sigitas Jegelevičius

Li-191 **Lietuvių Atgimimo istorijos studijos: Str. rinkinys /Red-
kol.: E. Aleksandravičius ir kt.— V.: Sietynas, 1990—208.—
(Studijos: 1).**

**T.I: Tautinės savimonės žadintojai: nuo asmens iki partijos.— 208 p.—
Bibliogr. str. gale ir išnašose.**

Lietuvių Atgimimo istorijos studijų pirmajame tome pateikiama straipsnių, atspindinčių
tautinio lietuvių atgimimo judėjimą carinės valdžios metais.

L 0503020908

MBBK 9(TL)

TURINYS

Pratarmė.....	4
I. STRAIPSNIAI. STUDIJOS	5
<i>Egidijus Aleksandravičius</i> . Kazimieras Kontrimas ir lituanistinis sąjūdis XIX a. pradžioje	5
<i>Giedrius Subačius</i> . Simono Daukanto žodynai	20
<i>Zita Medišauskienė</i> . A.H.Kirkoro spaustuvė ir "Liaudies bibliotekėlės" leidimas	33
<i>Antanas Tyla</i> . Slaptas lietuvių mokymas 1862 - 1906 metais	47
<i>Žilvinas Norkūnas</i> . P.Vileišis — amžininkams irmums	67
<i>Rimantas Miknys</i> , <i>Egidijus Motieka</i> . Tautiškoji lietuvių demokratų partija: idėjinės - politinės kūrimosi aplinkybės	80
<i>Vilius Užtupas</i> . Saliamono Banaičio spaustuvė	126
II. SVARSTOME PROBLEMA: Atgimimo koncepcija	132
<i>Antanas Kulakauskas</i> . Apie tautinio atgimimo sąvoką, tautinių sąjūdžių epochą ir lietuvių tautinį atgimimą	132
<i>Antanas Tyla</i> . Kas atmirė Atgimimo metu?	143
<i>Egidijus Aleksandravičius</i> . Prie lietuvių atgimimo ištakų	146
<i>Darius Kuolys</i> . Replika polemikoje dėl tautinio atgimimo sampratos	151
<i>Arvydas Šliogeris</i> . Kas yra atgimimas?	153
<i>Vytautas Radžvilas</i> . XIX a. lietuvių tautinio atgimimoklausimu	157
III. IŠ ARCHYVŲ	165
Penki P.Vileišio laišakai J.Šliūpai. Parengė <i>Ž.Norkūnas</i>	165
Tautiškosios lietuvių demokratų partijos dokumentai. Parengė <i>R.Miknys</i> , <i>E.Motieka</i>	173

REPLIKA POLEMIKOJE DĖL TAUTINIO ATGIMIMO SAMPRATOS

Darius Kuolys

Šiandieniniai mūsų svarstymai apie tautinį lietuvių atgimimą vienaip ar kitaip paremia rusų istoriko Levo Gumilovo įsitikinimą: "Etnosas yra biosferos fenomenas, ir visos pastangos išaiškinti jį, remiantis visuomenės raidos socialiniais dėsniais, vedė absurdan". Tikriausiai joks istorinis materializmas niekadės iki galo neatskleis tautos gyvenimo dėsningumą: siedami tautos savivokos slinktį su klasiniais santykiais, gamybos jėgų išsirutuliojimu, esame verčiami daugelį praeities dalykų iškreipti ar nutylėti ("taip buvo, bet negalėjo ir negali būti").

Gal tautinio atgimimo supratimui kiek pagelbėtų Arnoldo Toinbio "iššūkio" teorija. Anglų istoriko nuomone, etnosai, jų kultūros nuolat patiria kaimynų, gamtos metamus iššūkus. Nuo to, sugebama ar ne išpuolį atremti, pareina tautos likimas, jos ateitis. Matyt, "tautinis atgimimas" ir yra teigiamas atsakymas į istorijos iššūkį, gebėjimas pergalėti išorės aplinkybes, atsikirsti. Tokiu požiūriu remdamiesi, neturėtume tautinio atgimimo sieti vien su XIX amžiumi - konkrečiu Lietuvos istorijos laikotarpiu. Iššūkio būklėn lietuvių kultūra yra patekusi ne kartą. Ir kiekvienas tautos atgimimas vis dėlto išsergsti bendrą vardiklį - bendrų, atsikartojančių bruožų visumą.

Ir XVI, XIX amžius, ir dabarties Lietuvos prisikėlimas visų pirma pasireiškia tautystės idėjos suabsolutinimu. Tautystė pripažįstama esanti nelygstama gėrybė, žmogaus gyvenimo vertybinis pamatas. Visais šiais tarpniais regimos pastangos asmenis ir tautos jungtį kelti greta ar net virš asmens ir Dievo ryšio (etninės bendrijos ideologiją virš religijos). Ir anuomet, ir nūdien kalba, bendras istorinis likimas ir kultūrinio gyvenimo bendrumas suvokiami kaip tvirčiausios tautystės atspirtys. Tautinio atgimimo laikotarpiais pradedama labiau rūpintis gimtąja kalba, padidėja dėmesys šalies istorija, jos kultūrai. Pagaliau tauta aiškiai išsako valstybingumo siekį arba ryžtą savo valstybingumą apginti. Visas šias tendencijas

įžvelgsime ne tik šiandienos gyvenime ar XIX amžiuje, bet ir renesansinėje Lietuvoje, kurioje nebūta nei gausiau susibūrusios buržuazijos, nei kapitalistinių gamybos santykių.

Jau XVI a. pradžioje - LDK kanclerio Alberto Goštauto veikloje - matome sutelktus pamatinius tautinio atgimimo bruožus. A.Goštauto aplinkoje parašoma Bychovco kronika - taigi duodama tautai jos bendrą likimą įprasminanti istorija, parengiamasis pirmasis Lietuvos statutas - savarankišką šalies dabartį ir ateitį pagrindžiantis teisyas. Dėsninga yra ir LDK kanclerio kova dėl tautinės, lietuviškos bažnyčios, ir jo ryšiai su lietuvių raštijos pradininkais - rūpestis gimtosios kalbos likimu. Vėlesni A.Rotundo, M.Strykovskio, Mykolo Lietuvio, M.Daukšos darbai šias A.Goštauto ratelio veiklos kryptis ne tik praktiškai išplėtojo, bet ir teoriškai įprasmino.

Kas nulėmė tautinį lietuvių atgimimą XVI amžiuje? Lietuvai, kaip ir kitiems Europos kraštams, tada teko atsakyti į bendrą iššūkį - Renesansą, kuris iškėlė sutelktinį humanizmo kultūros modelį ir privertė dėl jo varžytis Vakarų tautas. Lietuvai reikėjo arba susitaikyti su barbarų šalies vardu, virsti ekspansyvių kaimyninių kultūrų grobiu, arba, įrodžius savo kūrybos galią, tapti laisva, savarankiška Europos kultūrinės bendrijos nare. Į šį lemtingą iššūkį lietuvių tauta pajėgė atsakyti tik iš dalies: nei kultūrinis, nei politinis savarankumas tuo metu ligi galo nebuvo apgintas. Kita vertus, Renesanso išpuolį Lietuva įstengė atremti, neišnaudodama visos kūrybinės energijos. XIX amžiuje, atsakydama į rytų slavų mestą iššūkį, ji sugebėjo ne tik pabusti, bet kiek vėliau atkurti ir valstybinį savarankumą.